

Budapesti Levéltári Mozaikok

2021/30. szám (régi sorozat 57. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2021.30](https://doi.org/10.56045/BLM.2021.30)

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/20/leveltari-mozaikok-57/>

JAKAB RÉKA

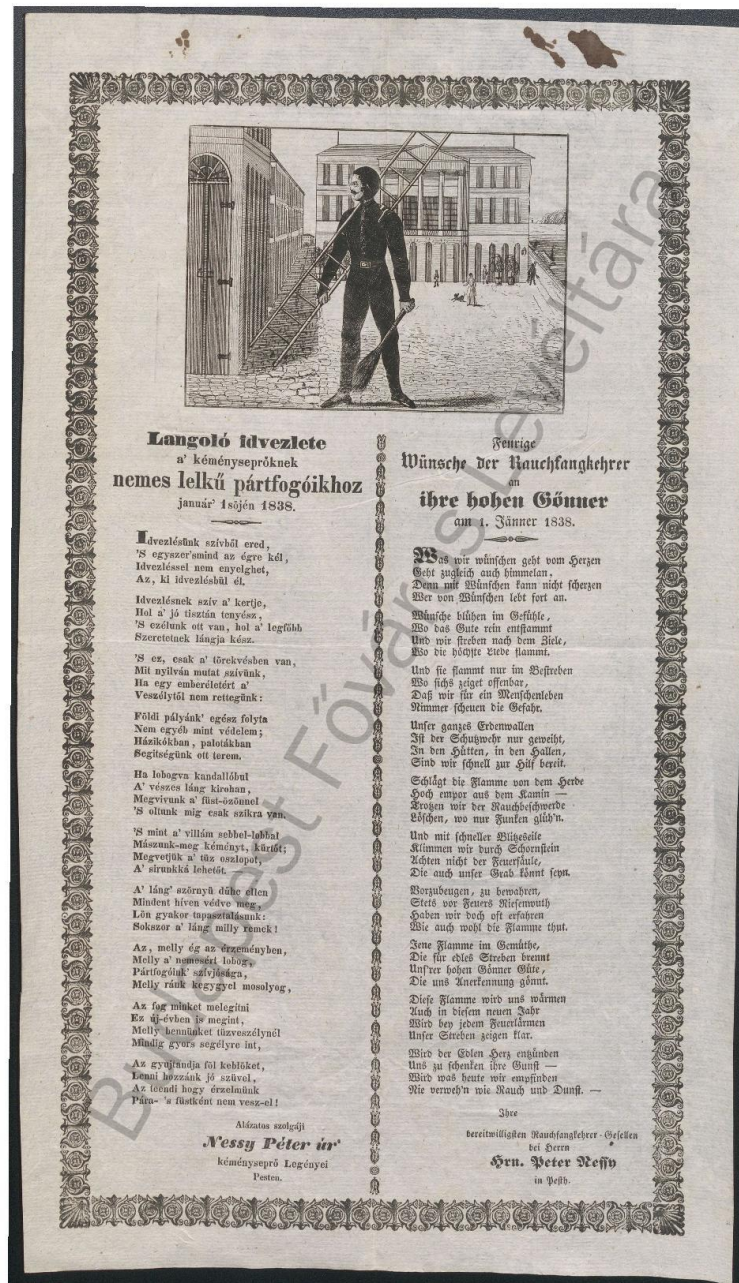
Újévi köszöntések Pesten

Pest város levéltárának hagyatéki iratai között két, metszettel illusztrált díszes újévi köszöntővers maradt fenn. Az 1838. újév napjára készült nyomtatványokkal a pesti kéményseprő legények és a lámpagyújtogatók kopogtattak be a polgárok ajtaján köszönteni az újévet. A cikk ezt az újévi szokást és a két szakma reformkori képviselőit idézi fel.

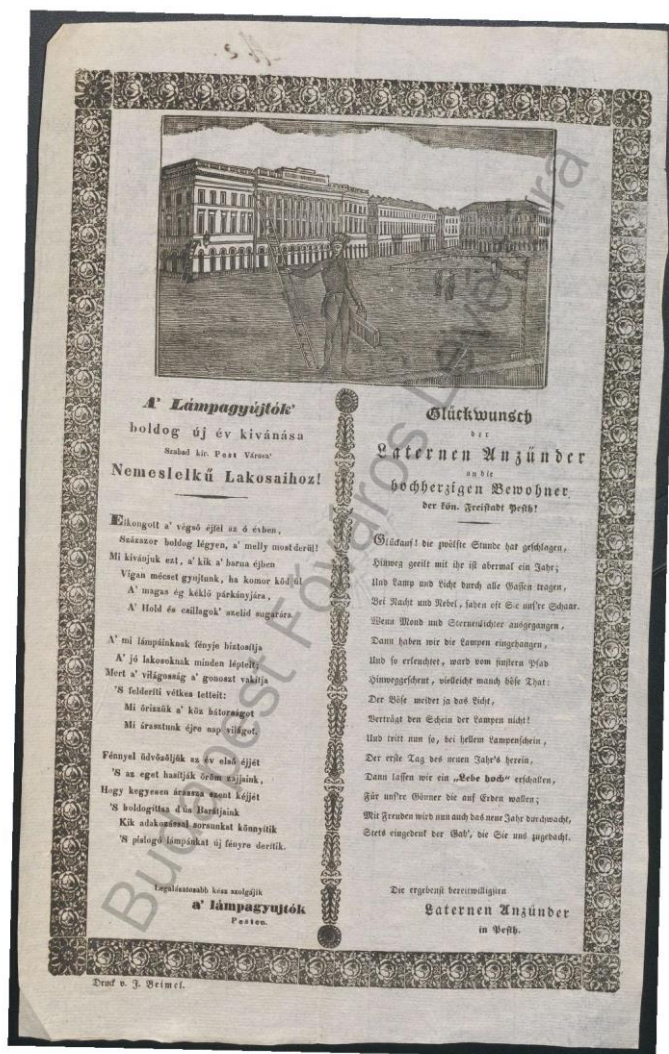
Kulcsszavak: *Pest, reformkor, 1838, Joseph Herbst, újévi köszöntővers, lámpagyújtogató, utcai világítás, közvilágítás, argandiai lámpa, kéményseprő, Peter Nessi, Tekusch Keresztély, Theophilus Jericogte, Lechner Ferenc*

Joseph Herbst Pesti polgár Nagymező utca 754. számú házába 1838. január 1-én többen is becsöngettek köszönteni az újévet, és rímekbe szedett jókívánságaikat átnyújtani. Nem először tettek így, de talán ez volt az első újév, amikor büszkén lobogtatták metszettel díszített, immár nyomdában készült üdvözlőlapjaikat.

A Herbst-örökösöket a pesti kéményseprő legények és lámpagyújtók köszöntötték ily módon. A kéményseprők nemeslelkű pártfogóikhoz címezték „lángoló idvözlétüket”, a lámpagyújtók Pest város „nemeslelkű lakosait” köszöntötték.

1. kép. P. Nessi pesti kéményseprő mester legényeinek újévi verses üdvözléte, 1838.
(BFL IV.1202.cc a.n. 2009.)

2. kép. A pest lámpagyújtogatók újévi verses üdvözllete, 1838. (BFL IV.1202.cc a.n. 2009.)

A díszesen keretezett, fametszettel illusztrált kétnyelvű verses üdvözletek Joseph Herbst hagyatéki iratai között maradtak fenn.¹ Herbst 1834-ben meghalt ugyan, azonban hátramaradt javait – örökösének kiskorúsága miatt – a városi Árvahivatal által kijelölt vagyongondnok kezelte. Ezért maradhattak fenn az örökösöket is megtisztelő szolgáltató legények lapjai, amelyeket a vagyonszámadás mellékleteként gondosan elhelyeztek a javakkal kapcsolatos költségek, illetve bevételek számlái és nyugtái között. Mindez arra utal, hogy az újév napján becsöngető kéményseprők és lámpagyújtogatók jókívánságaikért némi adományban részesültek. Nem is csatlakozunk, ha belelapozunk a számadásba, hiszen annak legelső tétele a kéményseprőknek és a lámpagyújtogatóknak együttevén kifizetett 3 forintra vonatkozik.

Mert mi is volt ezen köszöntőversek szerepe, milyen szokáshoz kapcsolódtak?

Az óesztendő búcsúztatása és az újév üdvözlése már a kora középkori keresztény hagyománynak is része volt. Számos szokás kötődött hozzá: egyrészt a bajok elhárítását és a gonosz lelkek távoltartását célzó rítusok (ilyen volt például a hangkeltés ostorral, kolomppal), másrészt kötelező eleme volt az egymás üdvözlése, a jókívánságok átadása szóban, versben.² Korán kialakult az a szokás, hogy a távollévőket jókívánságokat tartalmazó, kézírásos, általában

¹ BFL IV.1202.cc a.n. 2009.

² Bálint 1989. 131. p.

vallásos motívumokkal illusztrált, sokszorosított üdvözlő lapokkal, kártyákkal köszöntötték. Ilyeneket Nyugat-Európából ismerünk.

3. kép. Középkori kalendáriumrészlet újévi köszöntővel. Színezett fametszet. Bázeli, 1480–1490
([The British Museum, lelt. sz.: 1872,0608.352](#))

4. kép. Gyermek Krisztus újévi köszöntővel. Színezett fametszet. Német, 1480–1500 körül
([The British Museum, lelt. sz.: 1872,0608.325](#))

5. kép. Israhel van Meckenem (ES Mester után): Gyermek Krisztus újévi köszöntővel. Metszet, 1465–1475 körül ([The British Museum, lelt. sz.: 1836,0714.1](#))

A műfaj továbbfejlődésével kialakultak a nagyobb méretű, verseket tartalmazó, plakát nagyságú üdvözetek, amelyeket az otthonokban, a házi áldásokhoz vagy a kalendáriumokhoz hasonlóan kifüggesztettek a falra.

A kéményseprő szakma kialakulásával és a rendszeres kéménytisztítás elterjedésével összefüggésben a tüzesetek gyakorisága lecsökkent, minek köszönhetően a kéményseprőkhöz kapcsolódó hiedelmek és babonák alakultak ki. A létrát cipelő, füstös emberről úgy tartották, hogy elhárítja a tüzet, a bajelhárító személlyel való találkozástól újév első napján pedig az egész évre nézve kitartó szerencsét reméltek. Ebből következett, hogy a lapokon, kártyákon terjesztett jókívánságok illusztrációin megjelentek a kéményseprők, akiket a jótékony szellemek közvetítőjének tartott a közhiedelem.

A nagyobb városokban a kéményseprők a 18. század közepén szerveződtek céhekbe,³ azt megelőzően vándormesterként járták a városokat. Elsősorban itáliai, német és svájci területekről érkező vándor kéményseprők tisztították a magyarországi kéményeket is. A vándormesterségekhez hagyományosan szorosan kötődött az adománygyűjtés.⁴ Az első, letelepedett mester az olasz származású Peter Paul Franzin budai kéményseprő volt, aki a polgárjogot is elnyerte, és saját házzal is rendelkezett a várban.⁵

Az újévi jókívánságok küldésének korábban kialakult szokása, a kéményseprőkhöz kötődő babonák és az adománygyűjtés került úgymond egy lapra a reformkori pesti újévi verses köszöntőkön. Ekkorra ugyanis kialakult az a szokás, hogy újév első napján a kéményseprők,

³ A pest-budai kéményseprők az 1748-ban kiváltságot nyert budai céh tagjai voltak. Lásd: BFL IX.5.

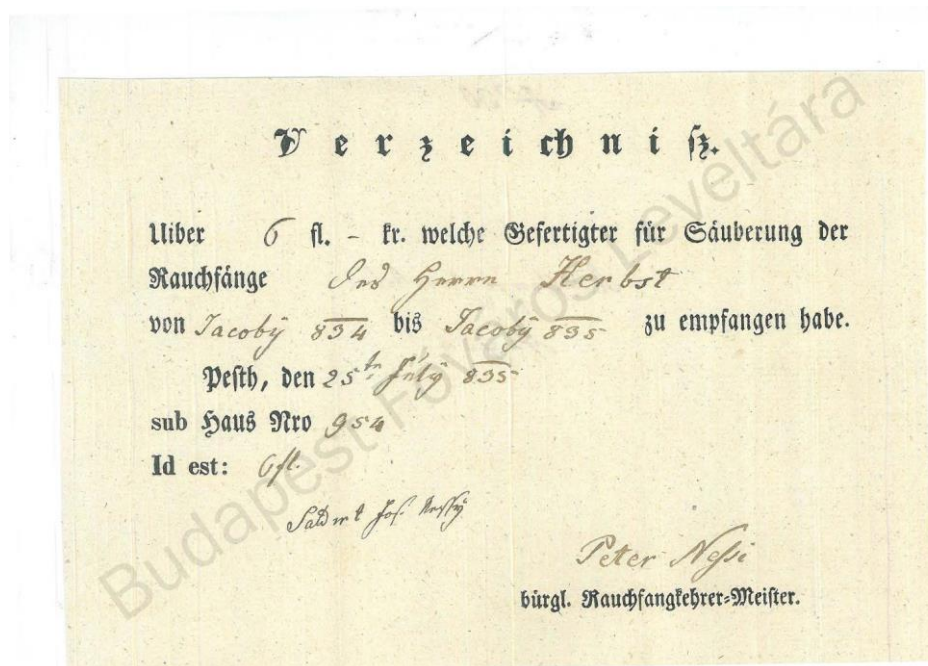
⁴ Tasnádi 2013.

⁵ Simon 2011. 498. p.

lámpagyújtogatók, és nyomukban további szolgáltató szakmák képviselői is, szakmájukat megjelenítő figurával díszített, versbe szedett rigmusokat tartalmazó köszöntőkkel jártak házról-házra, elsősorban kuncsaftjaikat keresve fel. Az általuk osztogatott köszöntőlapokért cserébe adományt vártak, vagyis jókívánságokat közvetítő versekkel gyűjtöttek maguknak adományokat.⁶

A képes-verses köszöntők a 19. század elején jelentek meg Pesten és más városokban is.⁷ Az egyszínű nyomatok az 1830-as években kétnyelvűekké váltak, jelezve a pesti német lakosság asszimilációját. A versek kissé erőltetettek voltak, teletűzdelve szójátékokkal, amelyek a németből történt átültetés miatt olykor igen nyakatekertre sikerültek. Ahogyan a köszöntők külalakja egyre igényesebb lett, maguk a versek színvonala is emelkedett. A szokás intézményesülése miatt már megérte képzettebb poétát felkérni a vers megírására, és az üdvözlétet nyomdában előállítani, ami arra is utal, hogy a mesterek bevételeik egy részét – mai szóval élve – marketing célra tudták fordítani. A reformkor végi nyomtatott változatokon a szöveget körülvevő fríz mivesebb, a szöveg fölött található illusztráció is színvonalasabb a korábbi évek köszöntőinél.⁸

Joseph Herbst Nagymező utcai házának kéményeit az 1830-as években Peter Nessi, Luzernből származó olasz kéményseprőmester legényei tisztították, amiről a mester évente vagy kétevente nyújtotta be számláját. A kéményseprést évi 6 forintért vállalta. Ezek az aláírásával ellátott számlák szintén megtalálhatók a Herbst-vagyon számadásaihoz mellékelt iratok között. 1838-ban az ő legényei kopogtattak be a Herbst-házba, a mesterük által erre a célra nyomtatott verses köszöntővel.

6. kép. Peter Nessi kéményseprőmester számlája (BFL IV.1202.cc a.n. 2009.)

Nessi mester köszöntőjén a kéményseprő mögött a pesti kereskedelmi testület épülete, a Kereskedői Csarnok, a későbbi Lloyd épülete látható. A kéményseprők versének szövege utal

⁶ Nagy-Bónis 1975. 411. p.

⁷ Több ilyent is ismertünk Sopronból. Szita 1968. 378–379. p.

⁸ Bevilacqua 1939. 8. p.

tűzvédelmi szerepükre is. A kémények rendszeres szemléje ugyanis nagyban segítette a tüzek megelőzését.⁹ A vers a kéményseprő szakma kulcsfogalmaiból vett jelképekkel, allegorikus beszéddel íródott: lángoló üdvözlétüket nyújtják át, szeretetük lángja kész az emberéletek mentésére, társadalmi állástól függetlenül segítenek, pártfogóik szívjósága melegíti őket az újévben is (utalás az adományra), és gyors segítségre inti őket a bajban, ez gyújtja fel pártfogóik lelkét is, ezért nem száll el páraként és füstként szeretetük.

A Herbst-ház lakóit köszöntő reformkori szolgáltatók másik képviselője az utcai lámpagyújtogató volt, aki társaival ekkor már fél évszázada szolgáltatta a világítást Pest utcáin. Korábbi kezdeményezéseket követően ugyanis 1790-ben, éppen újév első napján indult el Pesten az állandó éjszakai utcai világítás.¹⁰

A Pest városi tanács a 18. század végén kezdett komolyabban foglalkozni kommunális kérdésekkel, melyeknek lendületet később az 1808-ban létrehozott Szépítési Bizottmány adott. A városi tanács jegyzőkönyvének tanúsága szerint már 1770-ben tárgyaltak az éjszakai világítás bevezetéséről, ugyanis ebben az évben határozták el, hogy 304 lámpaoszlopot rendelnek, amelyek lefestéséért Johannes Schwarz aranyozónak 30 forint 40 garas előleget fizetnek. Ugyanekkor döntöttek arról is, hogy Georgius Kamisernek és Josephus Fischernek 200 forint előleget fizessenek ki az éjszakai világítás biztosításáért, azaz a szükséges olaj beszerzéséért és a lámpák meggyújtásáért.¹¹ A két vállalkozó márciusban az őket ért, közelebről nem ismert kár miatt panaszt tett a város vezetésének, mire azt a választ kapták, hogy minden maradjon a szerződésben foglaltak szerint.¹² Ebből tehát arra következtetünk, hogy a város vezetése a városi világítás szolgáltatását vállalkozókra kívánta bízni, akikkel előre megállapodott bérleti díjra szerződött. A szerződés egyelőre nem bizonyult tartósnak, hiszen a világítás ügye majd csak az 1780-as évek végén került ismét terítékre. Mindeközben Buda utcáin 1777-ben megjelentek az első utcai lámpák, köszönhetően a nagyszombati egyetem és a Helytartótanács várba költözésével összefüggésben zajló építkezéseknek.

Pesten a 18. század végén jószerével csak a Belvárost lakták, és ekkor kezdődött a Lipótváros utcáinak és házhelyeinek kialakítása, ami újra napirendre hozta az állandó éjszakai utcai világítás kérdését. A pénzügyi feltételek megteremtését követően az udvari kamara 1789-ben engedélyezte a lámpák felállítását, a világítás elindítására pedig 1790. január 1-ét jelölte ki. A már korábban tervezett számnak megfelelően, a város 300 lámpa elkészítését rendelte meg a helyi bádigos céhtől.¹³ Az 1770-ben beszerezni kívánt lámpaoszlopok valószínűleg rendelkezésre álltak, a megvásárolt lámpatestekkel együtt a város tulajdonát képezték. Az első bérlővel, Lechner Ferencsel 10 évre kötöttek szerződést a lámpák olajjal való ellátására, karbantartásukra és a világítás biztosítására. Lechner kiválasztása nem volt véletlenszerű, hiszen ekkor már ő bérelte Bécs világítását is. A vállalkozó nemsokára letelepedett Pesten, ahol 1800-ban polgárjogot szerzett.¹⁴

1790. január 1-én tehát egyszerre 300 utcai lámpást gyújtottak meg a Belváros utcáin. A világítást fa oszlopokra rögzített, illetve a házak falára erősített karokra függesztett olajmécsesek pislákoló fénye biztosította, de csak éjfélig, kivéve azt a néhány lámpát, ami a

⁹ Budán a kémények ellenőrzését már a 17. század legvégén elrendelte a városi tanács, amiért a szemléző kéményseprő külön díjazásban részesült. Simon 2011. 473–474. p.

¹⁰ Pásztor 1930. 69. p.

¹¹ BFL IV.1202. b 1770. január 12. 218.; BFL IV.1202.a 1770. január 10. 8. p.

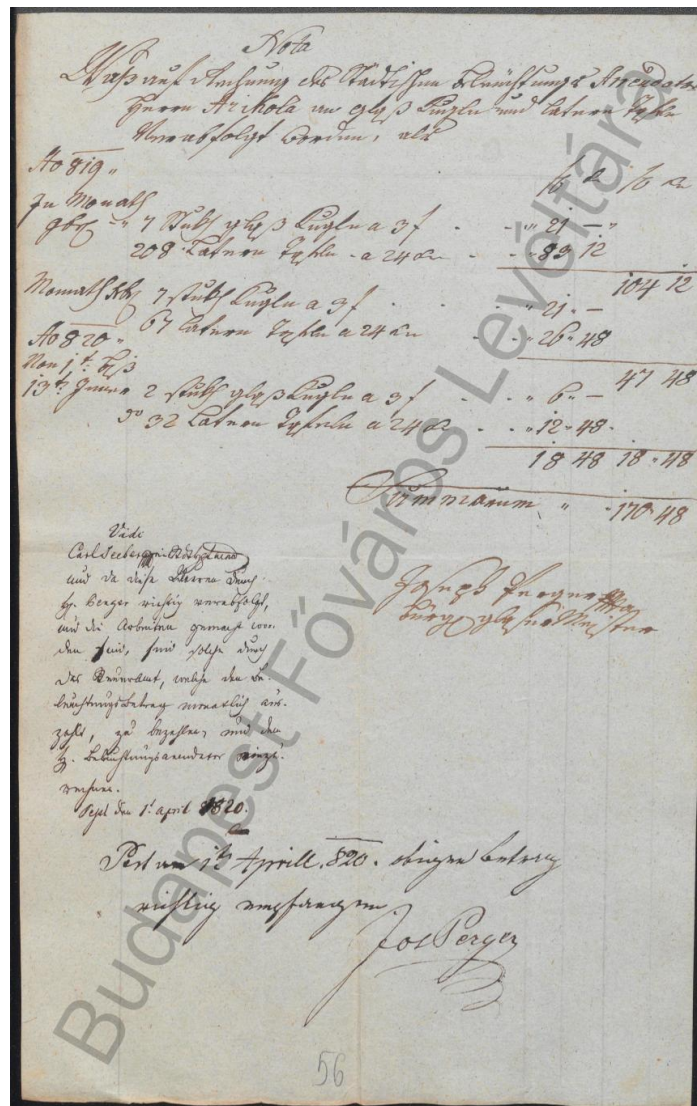
¹² BFL IV.1202.a 1770. március 10. 68. p.

¹³ Pásztor 1930. 24. p.

¹⁴ <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/8798/?list=eyJxdWVyeSI6ICJsZWNoNmVyIn0> (utolsó lekérdezés: 2021. december.13.); IV.1202.v 1. köt. 538. p.

rendőrség épülete előtt állt, mert azok kivilágítását pirkadatig biztosítani kellett. A bérleti díjat a város egy lámpa világitására fordítandó összeg szerint állapította meg. A vállalkozó ebből az összegből szerezte be a világitáshoz szükséges repceolajat. Az utcákat járó, névtelen éjszakai munkások esténként és hajnalban a városházáról indultak ki és járták végig az utcákat meggyújtani, majd eloltani a lámpásokat. A lámpaoszlopoknak vagy falnak támasztott létrán felmászva gyújtották meg a mécseket.

Az első lámpák a Belváros utcáit világították, majd ahogyan elkezdődött a Lipótváros, a Terézváros és a Józsefváros utcáinak kialakulása és betelepülése, ott is megjelentek a lámpák. 1817-ben már 536 lámpa égett a Belváros utcáin, kisebb részük harang vagy gömb, nagyobb részük háromszög alakú volt.

7. kép. Joseph Perger üvegesmester számlája a lámpabúrákról, 1820. április 1. (BFL IV.1202.pp Világításra vonatkozó iratok, 56. p.)

A város által üzemeltetett lámpák mellett megjelentek a háztulajdonosok saját utcai lámpái is.¹⁵ 1827-ben az egész város területén már összesen 1500 laterna világított.¹⁶ A bérleti

¹⁵ BFL IV.1202.pp 1817. évi iratok: Kimutatás a Pest utcáin álló lámpákról.

¹⁶ Pásztor 1930. 72. p.

szerződésekhez kapcsolódóan készült összeírások a lámpák városi elhelyezkedéséről több évből is fennmaradtak, így pontosan ismert, hogy mely utcákban, kinek a háza előtt volt világítás.

Inventur

Libra in ungt. des Jozsefstadt'schen Districts wurde hier und da-
repescher Anzeigen, von 1076 bis 1185, in ungt. des Jozsefstadt'schen Districts
gekauft und abgenommen

Haus Nr.	Lassen oder Platz	Glocken				Haus Nr.	Lassen oder Platz	Glocken				
		1076	1077	1078	1079			1076	1077	1078	1079	
1	Station Gasse von nördl.	-	-	-	1	1076	Landstrasse	-	-	-	1	1
"	Landstrasse	-	-	-	1	1076	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	"	Terrestrischer Anzeigen	-	-	-	1	1
2	"	-	-	-	1	"	"	-	-	-	1	1
4	"	-	-	-	1	"	"	-	-	-	1	1
6	"	-	-	-	1	"	"	-	-	-	1	1
7	"	-	-	-	1	1077	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	"	"	-	-	-	1	1
8	"	-	-	-	1	1078	"	-	-	-	1	1
9	"	-	-	-	1	"	"	-	-	-	1	1
10	"	-	-	-	1	1079	Landstrasse	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
11	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
12	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	"	"	-	-	-	1	1
13	"	-	-	-	1	1079	Terrestrischer Anzeigen	-	-	-	1	1
14	"	-	-	-	1	"	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
16	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
17	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
18	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
19	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
1076	Landstrasse 2 Pfeiler	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
1076	Landstrasse 2 Pfeiler	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
"	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
1071	Landstrasse	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
1072	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
1074	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
1075	"	-	-	-	1	1079	"	-	-	-	1	1
	Summa	-	-	-	1	1079	Summa	-	-	-	14.55	5

23

8. kép. Kimutatás a Józsefváros utcáit világító lámpák elhelyezkedéséről, 1817.

(BFL IV.1202.pp Világításra vonatkozó iratok, 23. p)

Az 1847-ben készült közvilágítási térképen a Belváros és a Lipótváros utcáin álló lámpákat ábrázolták, pirossal azokat, amelyek egész éjjel világítottak, zöld pontokkal pedig azokat, amelyek csak fél éjszakán át, azaz éjfélig. Jól látható, hogy a Terézvárosba kivezető Király utcán is viszonylag sűrűn álltak lámpák.

9. kép. A Belváros és a Lipótváros közvilágítási térképe, 1847. (BFL XV.16.b.223/85a)

A felfogadott lámpagyújtogatókat a 19. század elején a város alkalmazta. 1806-ban bérük havi 6 forint körül mozgott. Január elején beadványban fordultak a városi tanácshoz fizetésemelést kérve. Arra panaszkodtak, hogy éjjel-nappal az utcákat járva, különösen esős időben csizmájuk és egyenruhájuk hamar tönkremegy, alacsony bérük nem elegendő a ruha pótlására, családjuk eltartására.¹⁷ Ez az adat is érzékelteti a lámpagyújtogatók nehéz helyzetét, a városi társadalmon belüli elhelyezkedésüket.

1812-től kezdődően a városi tanács árverés (*Licitatio*) keretében választotta ki a következő időszakra az utcai világítás bérlőjét, azt, aki a legkevesebb díjért vállalta. Az árajánlat számítási egysége egy lámpa éves költsége volt. A bérlemény lejártakor a városi alkapitány és a város gazdája leltárt készítettek a lámpákról és a hozzájuk tartozó eszközökről, és aszerint adták át az új bérlőnek.

¹⁷ BFL IV.1202.pp 1806. évi iratok

10. kép. Kimutatás a Tekusch bérlő által átvett lámpákról típus szerint, 1835. február 16.
(BFL IV.1202.c Int. am. 4002. III. 1836. VIII. 22.)

[illegible]

11. kép. Árverési jegyzőkönyv az 1840/41. évi világitásról.
(BFL IV.1202.pp Világitásra vonatkozó iratok, 112. p)

A bérlő a várossal kötött szerződésben foglaltaknak megfelelően vállalta, hogy a leltár szerint minden rendelkezésére bocsájtott lámpát és a világításhoz szükséges eszközöket jó állapotban megtartja, majd amikor lejár a szerződés, ugyanabban az állapotban a városnak visszaadja. Felelt a lámpák tisztításáért és karbantartásáért, csak időjárás okozta vagy olyan károk esetén vállalta a város magára a költségeket, amikor a tettes nem volt ismert.¹⁸

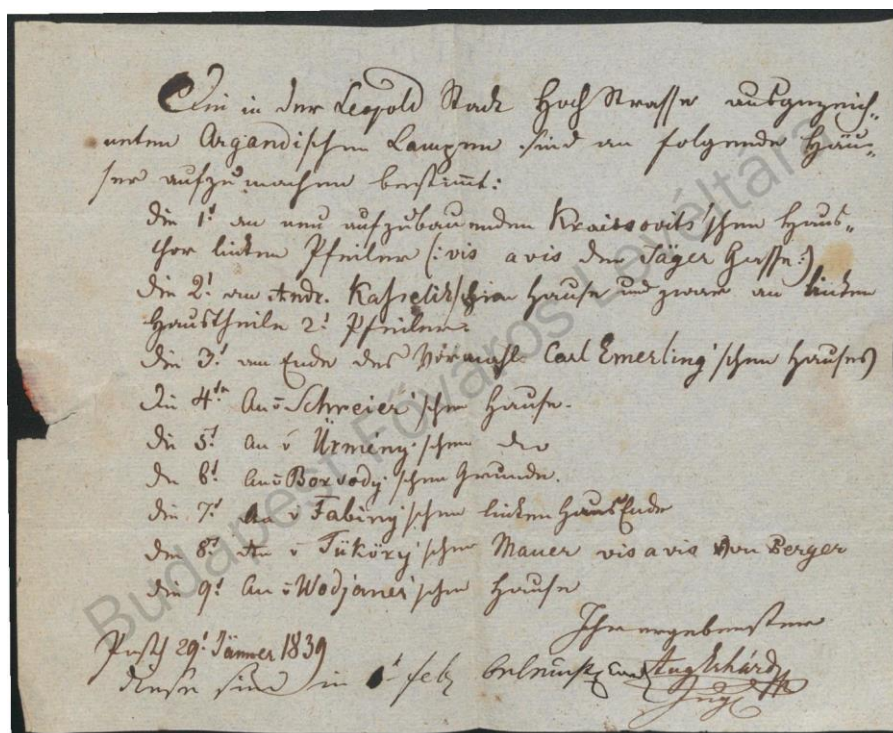
A 19. század első évtizedeiből fennmaradt iratok alapján többet tudunk a közvilágítás működtetéséről és a bérllőrkről is. Az 1820-as években Theophilus Jericogte (Arikola) volt a bérllő, majd az 1830-as években Tekusch Keresztély Vilmos. Ahogyan a lámpák száma szaporodott, városrészi körzetek szerint pályáztatták meg a világítás kibérlését, így jellemzően több vállalkozó biztosította a közvilágítást. Amikor 1840-ban a város kiírta a licitációt, már kétféle lámpára kívánt szerződni. Az egyszerű olajmécsesek mellett ekkor már valamennyi városrészben égtek ún. argandiai lámpák, amelyek sokkal nagyobb fényt adtak és jobban ellenálltak az időjárási viszontagságoknak is. Értékük, így működtetésük is csaknem ötször drágább volt, mint az egyszerű mécseseké. Beszerzésük és rendszeresítésük némileg enyhítette a városlakók elégedetlenségét a városi világítás minőségét illetően, aminek gyakran hangot adtak nemcsak a városi tanács előtt, hanem a korabeli folyóiratok hasábjain is.¹⁹

1840-ben a Józsefváros, Ferencváros, Terézváros, Belsőváros és Lipótváros lámpáinak működtetését három bérlő, név szerint Döring József, Pekarik László és Tekusch Keresztély nyerték el, valamennyien pesti nagykereskedő polgárok, utóbbi a legnagyobb arányban és értékben.²⁰

¹⁸ BFL IV.1202.pp 1819. évi iratok

¹⁹ „[A múzeumi park lámpáit] nem kell attól félni, hogy a csókák ellopják nagy fényes voltuk miatt. E lámpák olly kormosak, mintha legalább is egy egész télen át sonka módjára valami kéménybe füstre akasztattak volna.” *Vasárnapi Újság* 1858. 154.; Pásztor 1930. 74–76. p.

²⁰ BFL IV.1202.pp 1840. évi iratok.

12. kép. Kimutatás a lipótvárosi Hochstrassen (Arany János utca) álló házaknál található argandiai lámpákról, 1839. január 29. (BFL IV.1202.c Int. am. 4002. III.)

Ebben az időszakban már a bérlők alkalmazottai voltak a lámpagyújtogatók. Munkájuk valamivel könnyebbé vált, amikor 1856-tól kezdődően a városi lámpásokat fokozatosan gázlámpákra (ún. légszesz lámpákra) cserélték le, amelyek meggyújtásához már nem volt szükség létramászásra.

A lámpagyújtók 1838. január 1-én osztoztatott köszöntő versét „*a pesti kávé, mészáros és vendégfogadás familiából származó, törött és furcsa életű Benkert Antal (1794–1846) bécsi selyemnagykereskedő, a pesti Magyar Király vendégfogadó fogadósa, irodalmi Maecenas, majd tizedrangú pesti ripacsszínész, komédiaíró, pamphletszerző és alkalmi rigmuskovács*”²¹ költötte. A kép közepén látható lámpagyújtogató a mai Vigyázó Ferenc utca vonalában áll, egyik kezében létra, másikkban egy szögletes tásk, amelyben a lámpagyújtás kellékeit tartja: kanóc, koppantó, olaj, kefe, rongy. Háttérben a saroképületen található kandeláberes lámpát egy lámpagyújtogató éppen meggyújtja. A kép háttérében a pesti Feldunasor házai láthatók, balról az Ullmann család Hotel de l’Europe nevű vendégfogadója, amely 1885-től lebontásáig a rendőrfőkapitányság székháza volt. A kép jobb oldalán a háttérben a pesti kereskedőtársulat, a későbbi Lloyd épülete látható.

Köszöntőversük az általuk gyűjtött és vigyázott fényre utal, amely biztonságot nyújtó világosságot hoz az éjszakai utcákra. A gonoszt, vagyis a sötétséget legyőző fény és világosság hordozói fénnel üdvözik az újév első éjjelét is. Pártfogóiktól nyert adományoktól remélik sorsuk könnyítését, nem tagadva, hogy a köszöntők osztogatásával céljuk tulajdonképpen a pénzadomány-gyűjtés.

De nem csak a kéményseprők és a lámpagyújtogatók jártak házról-házra újév napján! Nyomukban megjelentek a pesti polgárokat kiszolgáló egyéb szakmák, illetve az utcai éjszakai

²¹ Bevilaqua 1939. 9.

élet képviselői is. Pesten szokás volt, hogy az éjjeliőrök tréfás szójátékokkal teletűzdelt köszöntőket énekeltek a házak ablakai alatt.

„Minden kéményseprő, vargainas, házmester, lapkihordó, dajka, borbély, cédulaosztó, lámpagyújtogató, marqueur, pincér, kintornás eljő az emberhez ilyenkor újévet köszönteni, szépen leveszi a' kalapját, megtörüli a' lábát odakinn 's rithmust mond, vagy tarka bilietet hoz, 's megkapva érte a' maga húszasát, hátrakapar és távozik; [...] Azon határ újévi megtisztelés közül, mely nálunk halomra gyűlt, legeredetibb egy, melyre ez van írva: «Kívánok nagy jó uramnak boldog új esztendő; magamnak pedig egy húszast.» Jövőre ez leend mintája újévi tisztelgéseinknek.”²²

Az évről-évre megismétlődő, egyre több élelmes embert felvonultató, szerencse- és jókívánságokat tolmácsoló szokás egyeseknek inkább bosszúságára volt. Egy maliciózus olvasói levél az első világháború időszakából érzékletesen fogalmazta meg a még mindig élő, kéregetéssé silányult szokás leírását.

„Mit jelent békeidőn az újesztendő? Búcsújárását a meleg szavú és nyíltkezü üdvözlőknek. Jön a házmester és jön a viceházmester, jön a tejes és jön a pék, jön a liftes és jön a szemetes, nem marad el a postás és nem hiányzik a kéményseprő. A szenes is megjelenik, nemkülönben az újságkihordó. Tiszteletét teszi az éjjeli őr, a gázóra ellenőrző és a pénzbeszedő, aki különben is zaklat minden hónap elsején. A saját cselédjei is megtisztelik az embert, a szomszédja cselédjei is megtisztelik az embert, a hivatala alkalmazottjai is megtisztelik az embert, a vendéglője és kávéháza személyzete is megtiszteli az embert, s megtétel a szabóm, a suszterem, a fehérnemű szállítóm, a mosónőm, a varrónőm, a fűszeresem, a virágárusom, a delikatesz-kereskedőm, a cukrászom, a vadkereskedőm, a sajtosom egész személyzete nemkülönben. A rendes konflisom is szerepel, a rendkívüli konflisom nemkülönben. Sőt — nevetni fog a tisztelt olvasó — tíz év óta a zálogházi becsüs is a rendes újévi látogatók közé tartozik. Száz meg száz ember, a ki mind boldog újévet kíván, kellő ellenérték fejében.

No, az idén jól járok! — elmélkedtem Szilveszter estéjén. Mégis csak három millió ember küzd a csatatéren. Ha nem sok, legalább a fele elmarad az újévi köszöntőknek.

És jött az újév és jöttek az újévi köszöntők. És mind megérkezett. Nem hiányzott egy se. Jött a házmester és jött a viceházmester, jött a tejes is jött a pék, jött a liftes és jött a szemetes, nem maradt el a postás és nem hiányzott az újságkihordó. A szenes is megjelent és tiszteletét tette az éjjeli őr, a gázellenőrző se maradt el, — s nem vagyok bolond, hogy mindet még egyszer felsoroljam, nem hiányzott senki sem. Legalább, amikor a koronáimat összeolvastam, a miket újévi ellenértékül való átnyújtásra gyűjtöttem, nem maradt meg egy sem.

Már most az a kérdés, hogy kik vannak háborúban, amikor újévi köszöntésre egyszerre csak itt van mindenki újra? Kik vívják ki a mi fényes, diadalmas győzelmeinket?

²² Halász 1848. 61. p.

Böngézzem, böngézzem, egyezerre csak betoppan a hármasszámú levélhordó. (Egy korona.) És hoz egy tábori levelezőlapot. Tekintetes Úr! Innen a messze távolból, a harcmezőről boldog újesztendőt kíván Skriván János kéményseprő. Ez az egyetlen, aki hiányzott. S ez se maradt el. Nagy örömem telt Skriván János kéményseprő barátomban. Nem feledkezett meg rólam a harctéren sem. És meghozta azt a nagy vigasztalást, hogy derék, hősi katonáink nincsenek valami nagy bajban és keserűségben. Különbözik nem jutna idejük és nem volna kedvük boldog újévet kívánni komittenseiknek. Pedig voltaképpen semmi közöm a kéményseprőhöz. Azt se tudom, hogy kémény is kívánatos a központi fűtéshez, a mely a lakásomon enyhe meleget terjeszt.

De azért postafordultával elküldöttem járandóságát a kéményseprőnek. Ha az itthon- ma-radottak megkapták, csak nem csalom meg azt, a ki vérét ontja értem.”²³

Az elharapódzó szokás ellenében társadalmi mozgalom indult az adományok megváltása érdekében. A szokás, amely kezdetben a rokonok, ismerősök, barátok között a jókívánságok tolmácsolását szolgálta, pusztán formalitássá vált, és jókívánságok helyett vadidegenek osztogattak olyan cédulákat, amelyeken csak a nevük szerepelt. A *Magyar Kurír* már 1830-ban arról számolt be, hogy Bécsben és más városokban is sikeresen megszüntették a „*bilétek*” osztogatásának szokását.²⁴

„De nemcsak nevetség, boszantó és terhes az említett szokás, hanem a’ közjóra is káros és veszélyes befolyással van [...] számtalan emberben ébred vágy, hogy valaha már e’ fonák ’s káros szokásnak vége szakadna! Ha az illy utón sokfelé elpazarlott pénzt emberiség szentebb céljaira fordítanék: ez lenne legdicsebb kezdése az új évnek, legnemesb hála Teremtőnknek azon javakért, miket a’ múlt év’ lefolyta alatt tőle vettünk. Ha e’ sok, egyenkint csekély, de egyesülten tömérdek pénz-erő, melly illy alkalommal pazar kezekkel kiosztatik ’s csapszékekben, por kicsapongás’ barlangiban marad, emberi kormány alatt valamely nagy honi cél kivitelére fordítatnék: óriási munkákat vihetne végbe.”²⁵

A *Honderű* cikkírójának javaslata szerint az adományokat a szegények javára kellene fordítani. S bár a szokás nem halt ki teljesen még a 20. században sem, a mozgalom elérte célját: a Pesten és Budán tevékenykedő különböző jótékony egyletek minden év elején benyújtották a városhoz a megváltott adományokról szóló elszámolásait.²⁶ A reformkor éveiben virágzó szokás emlékét immár az archívumokban fennmaradt köszöntők példányai őrzik, amelyek felidézésével kíván Budapest Főváros Levéltára is valamennyi Olvasójának boldog újesztendőt!

²³ Vulpes 1915. 13. p.

²⁴ Elegyes tudósítások 1830. 96. p.

²⁵ Kéry 1834. 4. p.

²⁶ A *Honderű* már 1843-ban is arról számolt be, hogy az újévi köszöntők megváltásából „szép összegecske folyik össze a budapesti jótékony nőegyletek pénztárába.” *Pesti Salon* 1843. 733.; 1875-től a székesfőváros főpolgármesteri irataiban évről évre fennmaradtak ilyen kimutatások. Például: BFL IV.1402.b 635/1875; 876/1876; 12, 18/1877 stb.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1202.a Pest város tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1770.

IV.1202.b Pest város tanácsának iratai. Gazdasági és közügyek jegyzőkönyvei, 1867–1771.

IV.1202.c Int. am. 4002. III. Pest város tanácsának iratai. Rendeletek és felterjesztések. Közvilágítás, 1839.

IV.1202.v Pest város tanácsának iratai. Polgárkönyv, 1687–1815.

IV.1202.cc a.n. 2009 Pest város tanácsának iratai. Végrendeletek és hagyatéki leltárak. Joseph Herbst hagyatéka, 1834–1840.

IV.1202.pp Pest város tanácsának iratai. Lajstromozatlan tanácsi iratok. Közvilágítás, 1806–1846.

IV.1402.b Budapest Székesfőváros Főpolgármesterének iratai. Általános iratok, 1875–1877.

XV.16.b.223/85a Pest szabad királyi város térképei. Belváros térképei, kb. 1847.

Nyomtatott források

Elegyes tudósítások 1830.

Sz.n.: Elegyes tudósítások. *Magyar Kurír* 1830. 12. sz. 96. p.

Halászy 1848.

Halászy: Mi hír Budán? *Életképek*, 1848. 1. sz. 61. p.

Kéry 1834.

Kéry: Új-évi köszöntések. *Társalkodó*, 1834. 1. sz. 4. p.

Mi újság? 1858.

Mi újság? *Vasárnapi Újság* 1858. március 28. 154. p.

Pesti Salon 1843.

Sz.n.: Pesti Salon heti szemléje. *Honderű*, 1843. 2. sz. 733. p.

Vulpes 1915.

Vulpes: Boldog újév. *Az Újság*. 1915. január 3. 13. p.

Felhasznált irodalom

- Bálint 1989. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. Budapest, 1989.
- Bevilaqua 1939. Bevilaqua Borsody Béla: Régi pestbudai újesztendei köszöntők. In: Új idők. 1939. 1. sz. 7–9.
- Nagy–Bónis 1975. Nagy Lajos – Bónis György: *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Budapest, 1975.
- Pásztor 1930. Pásztor Mihály. A közvilágítás alakulása Budapesten. *Statisztikai Közlemények*. 60. köt. 1930. 1. sz.
- Szita 1968. Szita 1968. Szita Szabolcs: A soproni kéményseprő ipar múltjából. *Soproni Szemle* 1968. 4. sz. 376–379. p.
- Tasnádi 2013. Tasnádi Zsuzsanna: Hogy kerül a kéményseprő az újevi lapokra? *Magyar Múzeumok* 2013. január. 1.
http://archiv.magyar-muzeumok.hu/targy/27_hogy_kerul_a_kemenysepro_az_ujevi_lapokra (utolsó elérés: 2021. december 14.)

Jakab Réka (PhD) főlevéltáros az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem, muzeológia és levéltár szakos diplomát. Doktori disszertációját 2013-ban védte meg. Kutatási területe a mezővárosi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete, valamint a veszprémi katolikus egyházmegye 18. századi története, benne elsősorban Padányi Bíró Márton püspök tevékenysége. 2003–2020 között a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában dolgozott, 2021 áprilisa óta Budapest Főváros Levéltára I. iratórész főosztályának munkatársa.

Impresszum Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Balint,
Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu
ISSN 2939-6921